

Rozdział II

Od Bohawitynowicza do Radziwiłła

Bohusz Bohawitynowicz bardzo energicznie przystąpił do zagospodarowywania swych nowych majątności. Pierwszym etapem było rozgraniczenie starostwa bielskiego od dóbr królewskich. W tym też celu król Zygmunt Stary polecił leśniczemu podlaskiemu Andrzejowi Borysewiczowi Łozce oddzielić dobra Koszele i Topczykały od Puszczy Białowieskiej. Leśniczy na polecenie Albrechta Gasztołda, starosty bielskiego, przyłączył do majątności Bohawitynowicza część puszczy, rozciągającej się *od Krywiatyckich Bohusza Bohawitynowicza sianożęci prosto przez las do Kimbarowa młyna*¹. Wspomniany w spisanim w języku starobiałoruskim dokumencie młyn Waški Kimbara znajdował się na rzece Orlej w okolicach obecnej wsi Reduty. Nie był to zapewne jedyny młyn w miejscowych dobrach.

Oprócz granic wschodnich Bohawitynowicz dążył do uregulowania pozostałych krańców swych włości. W 1522 r. odkupił od młynarzy Chwiedora, Wasila i Chodki Hredelów *ziemię Werezynską w Boboczkowie polu*, położoną przy rzece Białej². Dzięki temu powstała wieś Kuszki (Koszki). Grunta te przez kilkadziesiąt następnych lat były kością niezgody między Bohawitynowiczem i jego córką Hanną a urzędnikami królewskimi, którzy administrowali sąsiednią wsią Hredele (Gredede). W sprawie zatargów interweniował sam Zygmunt I. W listach

skierowanych w latach 1523-1528 do Gasztolda zalecił, aby powstrzymał swych urzędników od napadów na Topczykały i inne majątności Bohusza oraz zwrócił mu ziemie *Laszkowszczyzna* i *Ryłowszczyzna*, graniczące z królewskimi Dubiczami. Bohawitynowiczowi nie dawał spokoju sąsiad z północy, Jan Jakubowicz Szczytowski, który w 1522 r. również spierał się z Bohuszem o grunta.

Aby rozwikłać kwestie sporne, w 1535 r. z inicjatywy Bohawitynowicza powołano komisję rozgraniczającą. Przewodniczył jej książę Siemion Odynczewicz, horodniczy grodzieński, członkami zaś była elita bielskich urzędników³. Nakreślone wówczas granice między gruntami koszelowskimi a miejską wsią Spiczki zostały dodatkowo uprawomocnione w *Lustracji* pomiaru włócznej, sporządzonej w 1563 r. przez S. Dybowskiego. Na akt lustracji powoływali się jeszcze w 1843 r. mieszkańcy Spiczek w sporze granicznym z włością orlańską⁴.

Uregulowanie granic dóbr sprzyjało należytemu ich zagospodarowaniu. Nowi osadnicy, pochodzący najprawdopodobniej z okolic Kamieńca Litewskiego, gdzie Bohawitynowicz był namiestnikiem, zasiedlali stare osady: Werveczki, Koszele, Topczykały, Wólkę oraz zakładali nowe: Krywiatyce, Toporki czy Nowosiółki-Mikłaszewo.

Na prawym skraju doliny Orlej formowało się tymczasem centrum administracyjne włości oraz miasteczko, którego nazwę zapożyczono od rzeki. Załączka układu przestrzennego Orli należy doszukiwać się nieopodal przeprawy przez rzekę, w miejscu gdzie na przelomie XVI i XVII wieku powstało radziwiłłowskie założenie zamkowo-dworskie. Skromny dwór istniał już w czasach Michajła Bohusza Bohawitynowicza. Wspomina o nim testament z 1529 r., sporządzony w pięknym języku starobiałoruskim. W dokumencie pobożny Michajło, przekazując dobra orlańskie córce Hannie, poleca *duszu swoju Hospodu Bohu Wsiedierzyteliu i Preczystoj Jeho Bohomatiery i św. Ioanu Bohosłowu i św. Czudotworcu Mikole i św. Archanhielu Michaiłu i wsiem swiatym*⁵.

Powyższy tekst dostarcza pośredniej informacji o istnieniu w owym czasie w Orli cerkwi prawosławnej. Bohusz okazuje szczególną cześć św. Janowi Teologowi, który, jak wiemy z późniejszych źródeł, był patronem cerkwi zamkowej. Testament wzmiankuje również o św. Michale, patronie niebiańskim Bohawitynowicza. Możliwe że ma to związek

2. Michał Basałyha:
Portret księcia słuc-
kiego Jurija Jurijewi-
cza Olelkowicza

z późniejszym kultem św. Michała, uwiecznionym w końcu XVIII w. w wezwaniu nowej cerkwi orlańskiej.

Michajło Bohusz Bohawitynowicz zmarł w 1536 r. Zgodnie z ostatnią wolą pochowano go w Ławrze Kijowo-Pieczerskiej.

Dobra orlańskie, podobnie jak siemiatyckie, zgodnie z testamentem właściciela stały się własnością jego córki Hanny. W 1538 r. Hanna Bohawitynowiczówna wyszła za mąż za Stanisława Tęczyńskiego, starostę bełskiego, wnosząc mu dobra orlańskie w posagu. Na nic się zdały protesty władarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego, przeciwnych zajmowaniu dóbr ziemskich w Księstwie przez *koroniarzy*. Ich obawy okazały się słuszne. Tęczyński, umacniając swą pozycję na Podlasiu, uzyskał w 1546 r. od Zygmunta I przywilej, na mocy którego dobra orlań-

3. Michał Basałyha:
Portret Katarzyny
z Tęczyńskich, księż-
nej słuckiej

skie i siemiatyckie zostały wyjęte *na zawsze spod praw sądownictwa i wszelkiej iurysdykcji Wielkiego Księstwa Litewskiego*⁶.

Niebawem jednakże dobra orlańskie odnowiły swoje ścisłe związki z Wielkim Księstwem Litewskim. W 1558 r., po ślubie Katarzyny, córki Stanisława i Hanny Tęczyńskich z Jurijem Jurijewiczem Olelkowiczem, Orla przeszła we władanie książąt słuckich. Jurij Olelkowicz, herbu Pogoń, będący w linii prostej potomkiem księcia kijowskiego Włodzimierza (syna wielkiego księcia Olgerda), był jednym z najbardziej oświeconych ludzi swej epoki. Otrzymał doskonałe wychowanie u znanego polskiego pedagoga Erazma Gliznera, które potem wykorzystał przy kształtowaniu oblicza kulturowego swoich największych dóbr. Słuck stał się za jego czasów ważnym ośrodkiem

prawosławnej myśli teologicznej. Mieszczanie udawali się na nauki do najlepszych akademii europejskich. Zachowały się informacje o tym, że sam książę Jurij kunsztownie przepisał Ewangelię⁷. Kulturalno-oświatowy postęp w dobrach słuckich szedł w parze z prosperitą materialną. Wymownie o tym świadczą informacje zaczerpnięte z *Rejestru poborowego dóbr orlańskich*⁸. We wchodzących w skład włości wsiach Koszele, Werweczki, Topczykały, Kłużki (Koszki), Szernie, Krywawola (Krywiatycze), Toporowo (Toporki) i Rudołty (Reduty) było 5 młynów i 13 karczem. Areał gruntów obejmował 180 włók ziemi, z której największe połacie były skupione w Koszelach — 31 włók, Topczykałach — 38,5 oraz Werweczkach, Koszkach i Toporkach — po ok. 25 włók. *Rejestr* nie wspomina o Orli, która była wówczas rezydencją otoczoną niewielką osadą i cerkwią przy niej.

W czasach książąt słuckich w dalszym ciągu toczyły się spory graniczne Orli ze starostwem bielskim. Lustrator królewski opisujący w 1576 r. Gredele zanotował, że *słuckie książę i przylegli ziemianie, jako Jeszman (z Lewek) i insi grunta im odejmują*⁹.

W 1578 r. na łożu śmierci książę Jurij przekazał w testamencie dobra orlańskie żonie Katarzynie. Ta zaś zacna kobieta w 1585 r., wychodząc powtórnie za mąż za owdowiałego Krzysztofa Radziwiłła-Pioruna wniosła włość orlańską w domeny Radziwiłłów z linii birżańskiej. W ich władaniu Orla pozostawała przez prawie trzy wieki.

¹ Nacyjonalny historyczny archiw Bielarusi (dalej: NHAB), *Rejestr dokumentów ściągających się do granic majątności Orli*, f. 694, op 4, nr 1470, k. 7. Oryginalne dokumenty pisane były w języku starobiałoruskim.

² Tamże.

³ Tamże.

⁴ NHAB, f. 694, op. 4, nr 1470, k. 1-6.

⁵ *Akta Jugo-Zapadnoj Rossii*, S.-Pietierburg 1865, t. I, s. 75-77; J. Jaroszewicz, „Ateneum”, Wilno 1847, z. 3, ss. 5-21.

⁶ M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, Warszawa 1886, t. 3, s. 1309.

⁷ E. Rabczonak, *Alelkawiczy i Słuck*, „Bielaruski Historyczny Czasopis”, nr 1, 1996 r., ss. 56-63.

⁸ A. Jabłonowski, *Podlasie*, t. 6, cz. 2, s. 182.

⁹ LWP, 1576, s. 43